

באבנים — וגם יש „באבן“ (ויקרא כ, ב וכז), בלשון יחיד, לרמוז שיש לקחת אבנים הרבה, כאשר לא די באבן אחת, והוא שדרשו, „לא מת בראשונה — ימות בשניה“ (ספרי).

ו. **על-פי שנים עדים** — רד"צ הופמן (וכן הרב שלמה צבי שיק) בתורה שלמה רוצים להבחין בין „שנים עדים“ שבכאן, ללשון „שני עדים“ שנוקט הכתוב לגבי דיני ממונות (להלן יט, טו), והם רואים כאן רמז להלכה המובאת במסכת מכות ו, ע"ב שרק בדיני נפשות שבהם מדובר כאן, צריך ששני העדים יראו את המעשה ביחד, מה שאין כן בדיני ממונות, שבהם העדות כשרה גם כאשר לא ראו ביחד. ברם, לא כן משמע ממקומות אחרים (השוה ביאורנו לשמות כה, יח). לנו נראה שכמו במקרים רבים אחרים, כך נוקטת גם כאן התורה מקרים קיצוניים. בדרך כלל צריך שבדיני נפשות יראו העדים ביחד ובעת ובעונה אחת את המעשה שהוא נושא עדותם, ועל כל אחד מהם מוטלת אחריות מלאה להביא לידי דין אמת לאמיתו (ולכן המלה „שנים“). ברם, גם אם לא ראו זה את זה, אבל הם ראו את המתרה בשעה שהתרה את עושה העבירה, הרי מתרה זה מחבר אותם לעדות אחת (בלעדיו היו נשארים שני עדים בודדים ונפרדים). בדיני ממונות, לעומת זאת, אין צריך שהעדים יראו ביחד את המעשה, ודי בכך שעדותם מכוונת לאותו עניין. אבל אם, למשל, יעיד עד אחד על פלוני שהחזיק בבית מסויים שנה ראשונה, שני יעיד על

ומקריבים בעלי-מום או מפגלים קרבנות. וכל אלה אינם סימנים ראשונים של כפירה מוחלטת. „לעבר בריתו“ טמון עדיין בחיק העתיד, אבל הוא ההמשך הטבעי, התוצאה של המעשים הראשונים.

ג. **וילך** — מוטעם בטעם רביעי, ויש לפרשו בדומה אל „וילך משה“ (להלן לא, א) — לצאת מן החוג שלו.

ויעבר ... וישתחו להם — „וישתחו להם“ הוא מאמר מוסגר. בגמרא סנהדרין (ס, ע"ב) נדונה השאלה, מדוע זה היה צריך להזכיר השתחואה שלכאורה כלולה בעבודה, והוא משום שהשתחואה תיחשב תמיד פעולה דרך כבוד, גם כאשר לא דרכה בכך, כלומר כאשר ע"ז מסויימת זו אינה דורשת השתחואה בדרך פולחנה. ולשמש — הפסק במובן של סימן קריאה — העבודה לברואים כמוה ככפירה בבורא.

אשר לא-צויתי — הרי זה ציווי שלילי, כלומר אשר אסרתי, והוא מוסב על האמור למעלה ה, ט „לא-תשתחוה להם ולא תעבדם“.

ד. **ודרשת היטב** — מפסקנו זה ומן הפסוק טו בפרק יג דלעיל נלמד עניין שבע החקירות הדרושות לגבי עדים (סנהדרין מ, ע"א).

ה. **האיש ... האשה** — ראה ביאורנו לפסוק ב דלעיל. ולא מתחוויר לי הטעם זקף גדול על „האיש“ (בפעם השנייה), ואולי זה משום שהדוגמה הרעה שהאיש נותן — משפיעה לרעה יותר מדוגמתה של האשה.

הַמֵּת לֹא יוֹמֵת עַל־פִּי עַד אֶחָד :
 וַיֵּד הָעֵדִים תְּהִיָּה־בּוֹ בְּרֹאשָׁה
 לְהַמִּיתוֹ וַיֵּד כָּל־הָעָם בְּאַחֲרָנָה
 וּבְעֶרְתָּ הָרַע מִקֶּרְבָּהּ : פִּי
 יִפְלֹא מִמֶּךָ דְּבַר לְמִשְׁפָּט בֵּין־דָּם
 לְדָם בֵּין־דִּין לְדִין וּבֵין נֹגַע לְנֹגַע
 דְּבָרִי רַבֹּת בְּשַׁעֲרֶיהָ וְקָמַת
 וְעֵלִית אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְתָּר
 יְיָ אֱלֹהֶיךָ בּוֹ : וּבֵאת אֶל־
 הַבְּהֵמִים הַלְוִיִּם וְאֶל־הַשֹּׁפֵט אֲשֶׁר
 יִהְיֶה בַיָּמִים הָהֵם וְדַרְשָׁת וְהַגִּידוּ
 לָךְ אֶת דְּבַר הַמִּשְׁפָּט : וְעֵשִׂית
 עַל־פִּי הַדָּבָר אֲשֶׁר יִגִּידוּ לָךְ מִן־
 הַמָּקוֹם הַהוּא אֲשֶׁר יִבְתָּר יְיָ
 וְשִׁמְרַת לַעֲשׂוֹת כְּכֹל אֲשֶׁר יִזְרֹקָהּ :
 יֵאֵלֶּכְךָ הַתּוֹרָה אֲשֶׁר יִזְרֹקָהּ וְעַל־
 הַמִּשְׁפָּט אֲשֶׁר־יֹאמְרוּ לָךְ תַּעֲשֶׂה
 לֹא תִסּוֹר מִן־הַדָּבָר אֲשֶׁר־יִגִּידוּ
 לָךְ יָמִין וּשְׂמָאל : יְיָ וְהָאִישׁ אֲשֶׁר־

מִימָר תִּרְיִן סִהְדִין אוֹ
 תִּלְתָּא סִהְדִין יתְקַטֵּל
 דְּחִיב קַטוֹל לֹא יתְקַטֵּל
 עַל מִימָר סִהְדִין חֵד : וַיֵּד
 דְּסִהְדִין תִּהְיִי בֵּה
 בְּקִדְּמִיתָא לְמִקְטִילָהּ
 וַיֵּד דְּכָל עָמָא
 בְּבִתְרִיתָא וְתַפְלִי עֶבֶד
 דְּבִישׁ מִבִּינָה : הָאִישׁ
 יתְכַסִּי מִנֶּךָ פִּתְנָמָא
 לְדִינָא בֵּין דָּמָא לְדָמָא
 בֵּין דִּינָא לְדִינָא וּבֵין
 מִכְּתֵשׁ סְגִירוֹ לְמִכְּתֵשׁ
 סְגִירוֹ פִּתְנָמִי פִּלְגָּתָא
 דִּינָא בְּקִרְוִיךָ וְתִקּוֹם
 וְתִסְק לְאַתְרָא דִּי יתְרַעִי
 יְיָ אֱלֹהֶיךָ בּוֹ : וְתִתִּית לָתֵת
 כְּהִנָּיָא לְנָאִי וּלְתֵת דִּינָא
 דִּי יְהִי בִיּוֹמָא הַאֲנוּן
 וְתִתְּבַע וְיִחְוֹן לָךְ יֵת
 פִּתְנָמָא דְּדִינָא : וְתַעֲבֹד
 עַל מִימָר פִּתְנָמָא דִּי־יִחְוֹן
 לָךְ מִן אֲתֵרָא הַהוּא דִּי
 יתְרַעִי יְיָ וְתִטְרֹד לְמַעֲבֹד
 כְּכֹל דִּי יִזְרֹקָהּ : יֵאֵל
 מִימָר אוֹרִיתָא דִּי יִזְרֹקָהּ
 וְעַל דִּינָא דִּי יִסְרוֹן לָךְ
 תַּעֲבֹד לֹא תִסְסִי מִן
 פִּתְנָמָא דִּי יִחְוֹן לָךְ
 יִמָּנָא וּשְׂמָאלָא : יְיָ וְגִבְרָ

תִּרְיִא לֹא יוֹמֵת כִּכּוֹת וְיֵד הַפְּדִיט מִכִּיכּוֹת
 סִנִּידִין מִכִּי כִי יִפְלֹא פִּתְנָמָא
 פִּתְנָמָא דְּכִכּוֹת דְּכִכּוֹת יֵשׁ פִּקְדֵס שִׁמְרָא
 וְקָמַת וְעֵלִית שִׁמְרָא פִּתְנָמָא כִּסְט סִנִּידִין
 יִגִּידוּ לָךְ פִּתְנָמָא פִּתְנָמָא : פִּתְנָמָא : מִן הַמָּקוֹם
 הַהוּא אֲשֶׁר יִבְתָּר יְיָ וְשִׁמְרַת לַעֲשׂוֹת כְּכֹל אֲשֶׁר יִזְרֹקָהּ :
 יְיָ וְהָאִישׁ אֲשֶׁר־

יֵד פִּתְנָמָא מִכִּיכּוֹת וְיֵד הַפְּדִיט מִכִּיכּוֹת
 סִנִּידִין מִכִּי כִי יִפְלֹא פִּתְנָמָא
 פִּתְנָמָא דְּכִכּוֹת דְּכִכּוֹת יֵשׁ פִּקְדֵס שִׁמְרָא
 וְקָמַת וְעֵלִית שִׁמְרָא פִּתְנָמָא כִּסְט סִנִּידִין
 יִגִּידוּ לָךְ פִּתְנָמָא פִּתְנָמָא : פִּתְנָמָא : מִן הַמָּקוֹם
 הַהוּא אֲשֶׁר יִבְתָּר יְיָ וְשִׁמְרַת לַעֲשׂוֹת כְּכֹל אֲשֶׁר יִזְרֹקָהּ :
 יְיָ וְהָאִישׁ אֲשֶׁר־

שְׁלֵשָׁה לְשָׁנִים מֵה שְׁנֵים עֶדוּת אַחַת אַחַת שְׁלֵשָׁה עֶדוּת פ
 אַחַת וְאִין נַעֲשִׂין זִמְמִין עַד שִׁיּוּמוֹ כּוֹלֵס : (ח) כִּי
 יִפְלֹא , כֹּל הַפְּלֵאָה לְשׁוֹן הַכְּדֵלָה וּפְרִישָׁה שֶׁהַדָּבָר נִכְדָּל
 וּמְכֻסָּה מִמֶּךָ : בֵּין דָּם לְדָם , בֵּין דָּם טָהוֹר לְדָם טָהוֹר :
 בֵּין דִּין לְדִין , בֵּין דִּין זָכַי לְדִין חֵיב : וּבֵין נֹגַע
 לְנֹגַע , בֵּין נֹגַע טָהוֹר לְנֹגַע טָהוֹר : דְּבָרִי רַבֹּת , עֵיקַר שְׁפָרִי חֲבָמִים
 וְאִם נִמְלָא בֵּין הַשְּׁלֵשָׁה אֶחָד קִרְיָא וְאִם פְּסוּל עֶדוּת כְּפִלָּה כְּמוֹ שֶׁנִּמְלָא בֵּין שְׁנֵים : ק פִּי גִבְרָא מִכִּסְט פִּתְנָמָא שְׁכֻחִיל . אֲבָל
 כִּי

— בענייני בין אדם לחברו, "ובין נגע לנגע" — בענייני טומאה וטהרה.

לנגע — בה"א הידיעה, ולא כמו ב"לדם" וב"לדין". ויתכן משום שמחיה מצוינת בויקרא יג, יא בשם "צרעת נושנת", וכמו שלהלן כד, ח באה מלת "הצרעת" בה"א הידיעה דוקא סימן שאפשר היה לפרשו כהתחלה של תהליך החלמה, דוקא הוא נחשב לצרעת מושרשת, צרעת אמיתית.

זקמת — מוסב על בית-הדין, כלומר העברת דין אל בית-דין גדול יותר אינה באה ביוזמת הצדדים שהם בעלי-הדין, כי אם ביחמתו של זה שנאמר עליו קודם "כי יפלא ממך", של בית-הדין. ועלית אל-המקום וגו' — מכאן אמרו, שלושה בתי-דינים היו שם, אחד על פתח הר-הבית (של עשרים ושלושה), ואחד על פתח העזרה (אף הוא של עשרים ושלושה) ואחד על לשכת הגזית (והוא הסנהדרין הגדולה בת שבעים ואחד חברים" (ספרי), ורק כל עוד הסנהדרין הגדולה במקומה, בלשכת הגזית, מותר לדון דין זקן ממרא, כמו כל יתר דיני הנפשות.

ט. ובאת אל-הכהנים וגו' — גם כאשר אין עוד עליה להר הבית — "לרבות בית-דין שביבנה" (שם), כלומר גם כאשר אין דנים עוד דיני נפשות, גם אז מצוה לשמוע לקול הסנהדרין הגדולה, והשווה ראש-השנה כה, ע"א. שאם לא כן, הרי רישא זה של הפסוק מיותר, כי אפשר היה להמשיך בסיפא — "ודרשת" וגו'.

חזקתו בו בשנה שניה ושלישי על שנה שלישית, הרי אין בשלוש עדויות אלה משום עדות על חזקה בת שלוש שנים, משום שהעדים לא העידו בתור "שני" עדים על אותו עניין.

ז. יד העדים תהיה-בו וגו' — על העדים להיות מודעים לאחריותם, אחריות שלא יוכלו להסיר מעצמם. עליהם לדעת מראש שגם ביצוע גזר-הדין הוא מתפקידם — "תהיה" אינה צורת ציווי אלא צורת ביצוע, בדומה לפעלים שבפסוק הקודם, שאף הם באים כולם בלשון עתיד.

ח. דבר — "מאי טעמא דרבי מאיר? גמר דבר דבר, כתוב הכא, כי יפלא ממך דבר למשפט, וכתוב התם (ויקרא ד, יג) ונעלם דבר מעיני הקהל. מה להלן דבר שחייב על זדונו כרת ועל שגגתו חטאת, אף כאן דבר שחייב על זדונו כרת ועל שגגתו חטאת" (סנהדרין פז, ע"א). כלומר, אין דין זקן ממרא, שבו מדובר כאן, כפי שמשמע מפסוק יב, חל אלא במקרים שבהם מדובר בויקרא פרק ד, דהיינו באותם מקרים שבהם המזיד חייב כרת והשוגג — חטאת. ועוד, כיוצאים מן הכלל, מילה ופסח — שהם מצוות עשה, מגדף — משום שאין בו מעשה, וטומאת מקדש וקדשיו — שלכפרתה יש להביא קרבן עולה ויורד (תורה תמימה אות לב).

דבר למשפט וגו' — צריך שהכרעתו של זה תסוב על שאלות מעשיות, וזאת בכל התחומים: "בין-דם לדם" — בענייני איסור והיתר, "בין-דין לדין"